

МИЛОРАД В. ТОДОРОВИЋ¹

ВЛАДИМИР М. ЈОВИЋ

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ С ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОВОСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ПСИХОЛОГИЈУ

ПСИХОЛОГИЈА ИЗМЕЂУ ПСИХИЧКЕ И РЕАЛНЕ РЕАЛНОСТИ

– коју реалност психологија истражује?²

САЖЕТАК. У психологији још увек није дат прецизан одговор на то шта се уопште сматра *реалношћу* и с каквом се *врстом реалности* има посла у психолошком *praxisu*. То се пре свега односи на нејасноће о питању односа између субјективности и психичке реалности. Увођење психичке реалности као одлучујућег фактора при настанку патологије и релативизовање реалног реалитета омогућили су психоанализи да пребаци тежиште са стварног, спољашњег, објективног, физичког на несвесне фантазме, чиме је унутрашњи свет добио место које му припада у изградњи 'психичког'. Иако је *психичка реалност* лоцирана и у несвесном, Фројд није имао намеру да целокупно искуство прогласи за чисто субјективно, већ је сматрао да искуство рефлектује несвесне утицаје, прецизније речено, несвесне жеље и фантазије. Како су сви облици спознаје субјективни и, самим тим, подложни утицајима несвесног, чини се да *психичка реалност* и субјективност одражавају несвесне утицаје у различитом степену, односно показују варирајуће степене објективности. У прилог томе говоре и она свесна стања, као кривица и анксиозност, која

¹ misotodorovic@yahoo.com; vladimir.jovic@gmail.com

² Рад је примљен 17. јуна 2014, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 25. децембра 2014.

Рад је настао у оквиру истраживачког пројекта *Косово и Метохија између националне идентитета и европизације* др. ИИИ 47023 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

су таква само зато што су резултат несвесне динамике покренуте неким трансфером, пребацивањем на неку објективну ситуацију. Није спорно да чулни подаци као перцептуална спознаја спољних објеката имају већи степен објективности од чистих фантазија које су својим већим делом субјективне и мало се заснивају на објективном. Наглашавајући важност психичког реалитета и за структуру и за психологију која хоће да разуме ту исту структуру, овде се хоће истаћи свеprisутност тог реалитета заснована на оној способности инфанта да од самог почетка живота формира примитивне објектне релације у стварности и фантазији. Већ се на самом почетку живота дете нађе у зачараном кругу где реална искуства неизбежно утичу на несвесну фантазију, а онда оне утичу на ту реалност. Тако грађена психичка реалност остаје да постоји целог живота у сваком субјекту. Потпуно је исто рећи да тежина патологије одређује важност и улогу психичке реалности или да се свако јачање психичке реалности одражава на произвођење патолошког.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: психички реалитет, реални реалитет, несвесна фантазија, субјективност, објективност, сећање.

Психологија или, прецизније речено, све психологије, јер се не може говорити о једној психологији, претпостављају, истражују и стварају *реалииет*. Међу њима, углавном оне које се могу означити динамским чине то тако што одређују своје критеријуме детерминисања 'психичког', одређујући феномене које ће сматрати психичким, односно психички релевантним, и обрађујући их херменеутички, то јест придајући им одређено значење и значај, препознајући их на специфичан начин. 'Психичко' које се образује, гради или манифестује у реалитету, или, опет прецизније, реалитетима, тешко може бити нешто хомологно с физичким светом који захвата природна наука. Но, не само то. Не треба сметнути с ума да реалност физичког света коју захвата природна наука и није ништа друго до психичка реалност природњака, и то тек један део психичке реалности научника који припадају природнонаучној комуникацијској заједници. Хетерогеност, разнородност пак 'психичког', која не може бити ни теоријски ни емпиријски спорна, искључује сваку могућност да психичка реалност може бити нешто једноставно, саобразно себи и саморазумљиво. А управо се та (сцијентистичко-идеалистичка) заблуда среће у психологији и психијатрији, поготово у истраживањима која теже научној објективности следећи строге захтеве природне методе, полазећи од тога да постоји само једна једина

реалност, која се може идентификовати као *свесно научнички истинитио судјективно искуство*.

Већ из ових уводних напомена, које се ослањају на клиничке датости, произлази да се легитимно може говорити о више реалитета: на пример, реалитету идеја, у који, као једна његова (под)врста спада и реалитет научних идеја, који се већ из досадашњих уводних напомена испоставља само као научничка конструкција реалности (каткада) с претензијом на истинитост као једним јединим исправним поклапањем с реалном реалношћу. Затим, може се говорити о психичком реалитету, који је, с обзиром на хетерогеност самог психичког, двоврстан: било реалитет психички свесног, било реалитет психички несвесног. Коначно, може се говорити и о малочас узгред поменутом реалном реалитету, који опет може бити различито појмљен – не само као поменута научничка конструкција (реалне) реалности него и као нешто сасвим друго, као једна врста реалитета, који није ни идеални (па ни идеални – у било ком смислу) реалитет, ни психички реалитет свесног, ни психички реалитет несвесног, већ, на пример, четвта врста реалитета, „остатак” у односу на три претходне врсте, нешто као феноменолошки реални реалитет, независан од сваке идеје и сваке психе, било чије идеје и било које и било чије душе.

Чини се да би сад требало да буде јасно да број и међусобни однос реалитета зависе од наше слике света, нашег *Weltanschauung*-а, кога, опет, каткад уопште нисмо свесни, а никада га и не можемо бити до краја, потпуно свесни, мада би и као научници, а посебно као психолози, једнако као и филозофи, требало да настојимо то да будемо у што је могуће већој мери, а не да сцијентистички наивно-игнорантски успостављамо монопол или бар несумњиву хегемонију психичког реалитета свесног искуствено истинитог као јединог реалитета, или као ексклузивног, једног јединог релевантног реалитета, који је *мејрон*, *менсура* (не)постојања, или (не)релевантности свих осталих реалитета.

Ситуација би дакле требало, због саме психологије, да буде потпуно другачија. Нужно би било да општа теорија психичког постулира *врсте реалитетиа* у оквиру 'психичког'. За многе теоријске приступе питање *коју реалност захвата психологија* јесте збуњујуће („Откуд сад то?”), а неки имају и „прецизан” одговор: „Па реалност је реалност и не може бити ништа друго.” Ту за психологију почиње проблем, јер реалност може бити и оно што за неке није реалност, потом реалност може бити и оно што није

реалност ни за ког другог осим мене, оно што се подразумева, али и оно што се не може ни замислити, оно реално али и оно ирационално, оно исправно и погрешно. Зар о томе не сведочи свако сећање, било да га је оживела присила неке истине, било да је хотимично побуђено сећање? Када би постојала само једна реалност, онда би свако сећање, сваки сан, свако хипнотисано стање или патолошка продукција били увек израз истог садржаја који представља ту реалност, што се никада не дешава.

Није оно што психологија спознаје само оно што је свесно, што се зна, оно чега се неко може сетити. За њу је још значајније оно што пружа отпор знању, сећању и обнављању у подручју свести. Свако психолошко истраживање, због самог психичког функционисања, подразумева оба та аспекта која су укључена у оно што бисмо могли означити као *искусиво реалности*. Каква је природа искуства реалности можда је најлакше видети у клиничком раду, који заправо и почиње тражењем да пацијент исприча читав свој живот и историјат своје болести. Оно што уследи највише личи, како је истакао Фројд (Freud) приказујући случај своје осамнаестогодишње пацијенткиње *Доре*, на напловну реку, гомиле стења, пешчане спрудове и плићаке, односно на много конкретних информација, њиховог пресушивања, празнина и загоњетки (Freud, 2003а, стр. 18). Поред онога што се може квалификовати као свесно и неискрено задржавање онога што би требало испричати, свесне неискрености, ту постоје и несвесна неискреност, као и варке и празнине у сећању. Несвесна неискреност и свесна неискреност свакако не спадају у исти регистар. Управо комбинација ове две реалности, чији је однос у различитим неурозама различит, условљава да неуроза својим феноменима збуњује и самог пацијента, али и психолога и психијатра. Успешно лечење неуроза увек је праћено сазнањем много тога новог што се на самом почетку истраживања није ни могло замислити. Та разлика коју обзнањује сам психолошки третман тражи пре свега од психотерапеута велику истрајност или, како би Лакан рекао, „*jou*”,³ то јест настојање да се нешто не пропусти. Није то само етички проблем већ и проблем сазнања. Без тога је немогуће одгонетнути ко је онај који пати. Је ли то одрастао човек или је дете? Најлакше би било рећи да се жале само одрасли, што би било поједностављење. Никада није лако одгонетнути да

³ Наслов Лакановог семинара 1972–1973. године (Jacques Lacan, «Encore», *Seminaire*, knjiga XX).

није реч о јадиковању детета, о реалитету који је у дубокој колизији с реалитетом одраслог.

То знање *врсти* и *природе реалности* намеће психологији да у пракси никад не може да постоји никакво унапред одређено знање. Оно се у сваком појединачном случају проналази. Али, управо због тога што не знамо шта је у уму друге особе, немамо право да исказујемо свој ум. Увек треба правити разлику између тога шта мислимо о мишљењу пацијената и тога шта знамо шта је пацијенту на уму. И о тој разлици треба увек мислити. Није лако схватити о чему прича један педесетогодишњак присећајући се свог детињства и пресељења у друго место које се од првог по много чему разликовало (броју становника, националном саставу, култури) и у коме је од дечака из разреда био понижен батинама. Повреда је била тим значајнија што батине није добио од најјачег дечака, већ од једног од слабијих. Та повреда је била у основи његовог касније формираног идентитета, у коме је морао бити *дружачији* од оних који су се тако понели према њему. („Ја нисам ви.“) Никада више није могао делити осећај припадништва широј групи којој иначе припада, јер се из ње осетио „екскомуницираним” оном најобичнијом дечијом игром моћи.

Тешко је схватити како општеприхваћен став да су подаци свести у великој мери непотпуни и да постоје психички процеси чије објашњење захтева постојање других процеса о којима свест не сведочи – није преведен у општеприхватљив теоријски став. Потпуно је нејасно зашто је за неке психолошке теорије и данас још увек споран, иначе емпиријски евидентан, став да своје постојање никад не сазнајемо као свеобухватно. Свакодневно искуство упућује на идеје за које се не зна одакле потичу. Трагање за њима може се одвијати само уз став да не постоји прозиран субјект и да трагалац мора бити спреман на изненађење. Када се у психолошком приступу полази од разлике између Другог, који може да буде прозиран, и Другог, који може да лаже или да говори аутентично или да не говори, тек онда су различити реалитети узети у обзир. Улога психолога јесте да буде у служби овог Другог, који је скривен од спознаје. Један пацијент који је замакао оцу што му је куповао фирмиране патике, мотоцикл или било коју другу ствар без његовог знања и избора није то радио зато што је за њега очев укус био неприхватљив, већ због очеве добротне исказане куповином ствари које је син сам желео, куповином (добротом) која је онда у сину изазивала осећање кривице због интензивне мржње коју је иначе осећао према оцу. Реална

реалност, уобличена у потребу за индивидуалношћу (односно потребу за самосталним изборима у куповини), коришћена је да камуфлира психичку реалност (мржњу према оцу због кривице коју је осећао према њему). То језгро његовог проблема није се могло лако изменити зато што му сопствено Друго није било ближе. Начин на који то Друго нешто закључује или чини – показује зашто нема симптома без значења и зашто сваки симптом служи за представљање нечега до чега се не може доћи без тумачења. Симптом је више од било чега другог указао на више значења и показао како служи за представљање неколико мисаоних токова.

Када је Фројд, одбацујући теорију завођења, одбацио и каузалност објективне стварности у настанку симптома, увео је психичку реалност у објашњење патолошког функционисања. Уместо посматрања реалности као каузално детерминисане односно детерминишуће, каузално се посматрало *искусиво* реалности, чиме је тежиште померено са стварне (физичке) на психичку реалност.⁴ Фантазије које се трансферишу у наводна сећања постале су примаран предмет науке о души. Фантазије никле из нагонских мотива, поготово оних либидиналних, потискивањем постају сила која доводи до тога да се оне бркају с опажањима и сећањима. Не треба посебно истицати да није у питању свесна активност и да се вољом на то не може утицати. Не сматрају само пацијенти (мада они то чине доследно) да су та „сећања” објективно реална, иако се догађаји из тих сећања нису одиграли, што ће рећи да нису објективна збивања. Она су психички реална управо зато што су пацијенти сматрали фантазије за реалне.

Све оно што пацијент износи у терапији о свом детињству заноси се на сећањима која у много већој мери говоре како је дете доживљавало те догађаје из прошлости него шта се заиста догодило. Одговори на питања за коју је од те две реалности (доживљену и стварну) субјект заинтересован и зашто баш за њу јесу и теоријски неопходан корелат симптома болести. У таквој позади, прустовски речено, за изгубљеним временом, није реч о

⁴ Стављање акцента на психичку реалност свакако да није подразумевало апсолутно искључење трауме. И сам Фројд (Freud, 2004, стр. 148) у случају тешког дисања осамнаестогодишње *Кашарине* о томе говори. Реч је о девојци која је видела свог течу у сексуалном акту са њеном рођаком, након чега је почела тешко дисати и губити дах. Тај догађај је обновио (увео у свест) сећање од пре две године када јој се теча покушао сексуално приближити што она тада није видела као сексуално завођење.

памћењу, није реч ни о сећању, већ о „потрази за истином”, и то истином која се најчешће не жели знати и која се покушава (про)наћи на месту где никада није ни била. У оном великом Другом, који је превасходни интерес истраживања. Не само свесна и несвесна неискреност, празнине и варке у сећању, већ и сачувани догађаји у памћењу, којима се измени временски след и тиме укида њихова међусобна повезаност, суспендоваће *реалну реалност* зарад *искусива реалности*, то јест психичке реалности. Лечење и практички и теоријски увек тежи супротном од онога што пацијент чини под влашћу психичког реалитета: лечење тежи излажењу из фантазма и уласку у реални реалитет. Или, како Фројд каже, све док пацијент не постане свестан својих фантазија, дотле не може располагати интересима који су с њима у вези (Freud, 2003b, стр. 61). Исправљене *уврнујосџи* у сећању, што је теоријски циљ лечења, омогућавају реализацију практичног циља: отклањање симптома. Није тешко закључити како су ова два циља подударна: када се један постигне, постигнут је аутоматски и други. Свему томе претходи схватање разлике између различитих реалитета у које се субјект сместио, било својом вољом било против ње.

Зато је терапијска пракса, чији циљеви нису никада били искључиво научни,⁵ омогућила постулирање модела функционисања психичког апарата у коме су сви облици реалности стављени у исту раван, имају исту вредност, без чега би било тешко говорити о поретку. Све теоријске конструкције дубинске психологије, а пре свега психоанализе (инфантилна сексуалност, индивидуални симболизам, фантазматски свет, несвесно...) биле су изграђене полазећи од резултата праксе која је у стању да мисли неки феномен и онда када му даје посебан облик у неексперименталном оквиру, јер сама својства предмета онемогућавају мењање тих датости да би се утврдили неки стални односи.

Свако научно размишљање полази од извесне датости која се подвргава елаборацији чији је циљ и да се у ту датост уведе извес-

⁵ Због ове везе између сазнавања стварног (реалног реалитета) и мењања психичког реалитета искорачењем из фантазма – психоанализа остаје на средини између вештине (*ars, technē*) и науке (*scientia, logos*, каткад с амбицијом *epistēmē*). Али, управо зато излази на видело једна појавна реалност коју она потом тумачи подређујући се свим правилима једног објективног метода. Аналитичка ситуација уобличава једну реалност која се открива само увидом у сâм процес њеног стварања. Да би се дошло до увида у тај процес, то јест да би се он ваљано и успешно деконструисао и реконструисао, нужно је да се терапеут прилагоди разнородним, хетерогеним реалностима.

стан поредак, као и да се та датост уведе у одређени поредак. У односу пацијента и терапеута, односу који је и често и углавном драматичан, јер га карактерише изразита измењивост и осећања и опажања која припадају различитим реалитетима, пацијент репродукује ситуације које су управљале његовом еволуцијом. Разликовање два лица која постоје у трансферу јесте оно без чега је тешко говорити о способности терапеута да разуме унутрашњи свет субјекта и поготово његов психички реалитет који је предмет мењања. Право лице анализанта може се трансфером веома успешно сместити у отпор, и то утолико пре, више и јаче уколико анализант макар само интуитивно слутити да се исход који терапеут нуди његовој неурози налази у чињеници да је сам на анализи. Друго лице трансфера износи на сцену жељу која не добија задовољење, јер је реч о жељи коју је структурирао мањак, који у основи није мањак објекта, него мањак дивства. Управо тај мањак проузрокује говор. И, наравно, реалитет који ће се конструисати.

Сам трансфер је омогућавао сагледавање нужности преношења тежишта с физичке реалности на субјективно искуство пацијента. Потенцијална разилажења између психичке и физичке реалности навеле су Фројда да суштинско значење психичке реалности лоцира у несвесном. За Фројда није било спорно да је трансферна љубав облик психичке реалности и да је разликује од стварне љубави иако је она била права љубав. Међутим, са стварном љубави ствари нису тако јасне и једноставне, а и сличност с трансферном љубави није тако мала. Ако је психичка реалност еквивалентна субјективном искуству, онда су трансферна љубав и стварна љубав облици психичке реалности, с тим што се разликују у степенима објективности. Колика је објективност стварне љубави, може се судити по томе што је први закон љубави субјективан. Постати заљубљен, како каже Жил Делез, значи издвојити некога по знацима које носи или одашиље, постати осетљив на те знаке. То значи да вољени имплицира, обавија, затвара један свет, који треба одгонетнути, то јест тумачити (Deleuze, 1998, стр. 10). Особа која се воли јесте непознати свет који тражи тумачење. Следећи Делеза, лако је видети да волети значи тражити да се објасне, да се развију ти непознати светови који остају обавијени у вољеном, због чега (се) смештамо у нешто што само претпостављамо или трансферишемо. Будући да оно што се добија од вољеног (гестови, миловања) изражавају тај непознати свет који нас искључује, то љубавни знаци никада не могу бити празни

знаци, већ су то, како Делез каже, лажљиви знаци. „Тумач љубавних знакова нужно је тумач лажи” (Deleuze, 1998, стр. 11). Ако је свет који изражава вољена жена увек свет који нас искључује и онда чак када нам она показује наклоност, како мисли Deleuze (Deleuze, 1998, стр. 12), онда и стварна љубав није много одмакнута од фантазама, то јест од психичког реалитета. Делез то прецизно каже када истиче да разлози љубави никада не леже у ономе кога волимо, него упућују на приказе, на Треће, на Теме које се по сложеним законима оваплоћују у ономе кога волимо (Deleuze, 1998, стр. 29).

Да се не може одмаћи од фантазматског света, јасно је свима онима који у разумевању психичког функционисања и појединачних садржаја полазе од примарности психичког апарата у којем свако опажање које оставља трагове сећања нужно улази у подручје несвесног да би преко предсвесног било видљиво као моторичка реакција. Пролаз надражаја кроз те различите системе, чији графички приказ делује убедљиво (Тодоровић, 2011, стр. 48), увек их обоји природом свих система. Сваки чулни податак долази у контакт с бројним асоцијацијама чија је основа у мнемичком систему и бива још више искомпликована системом несвесног. Тешко је замислити да било који „податак” може избећи овај ход кроз системе психичког апарата и да притом не добије субјективно карактеристично уобличену природу. Стога и кажемо да је свако сазнање објективне реалности по својој природи манифестација психичке реалности. Оваквим проширењем концепта психичке реалности она обухвата пун распон субјективног искуства и укључује и његову повезаност с несвесним, на чему је Фројд инсистирао. Полазећи од тога да су сва наша сећања несвесна (Тодоровић, 2011, стр. 49), како то нужно следи из менталног апарата, ово проширење само прецизира изванредно Фројдово разликовање психичке реалности, који има доминантан утицај на психичко функционисање, од реалне реалности. Одустајући од заиста велике заводљивости концепта завођења (које одустајање, као што је познато, Шандор Ференци (Sandor Ferenczi) није подржао, Фројд је у свом постредукционистичком виђењу порекла неуроза могао да повеже (сексуалну) трауму с испуњењем едипалних жеља и с накнадним преправљањем тог догађаја, преправљањем којим тај догађај добија смисао, патогену моћ и делотворност. Концептом *накнадности* (*Nachträglichkeit*)⁶ траума увек припада психичкој реалности. То је Фројда навело не само да одустане од тога да објективној трауми приписује моћ да про-

изведе патологију већ га је навело и на то да шире схвата контекст психичког функционисања. У писму Вилхелму Флису (Wilhelm Fliess) од 6. јануара 1896. Фројд пише да је психички систем настао наношењем слојева један на други тако што је с времена на време постојећа грађа која је састављена од трагова сећања доживљавала *преправке* у складу с новим односима, неку врсту *преиуса* (Freud & Masson, 1985).

Оваквим ставом о ретроактивности психичких садржаја Фројд је указао како субјект *ионово ишумачи* своју историју својим фантазмима о њој, од којих је сваки симболички израз његових тренутних проблема. То значи да поновно тумачење служи субјекту као средство да захтеве актуалне стварности прогна у имагинарну прошлост. Тиме се изазива стално кретање између реалне реалности и психичке реалности. У том се кретању, наравно, не преправља целокупно доживљено искуство, него се бирају делови који се у тренутку доживљавања не могу уклопити у неку значењску целину. Проблем је у томе што, колико год били мали, ти изабрани делови које преплави психичка реалност и који тако постану њен саставни део утичу доминантно на понашање и доживљавање. Увек се из неког сложеног скупа издвајају неки сегменти или поједини фактори којима се приписује улога врховне истине и самим тим се стављају против осталих делова целине. Издвојени делови као узроци доводе до стварања неурозе. Битно је схватити да се углавном ради о деловима који полазећи од реалности делују у регресивном смислу (Freud, 2003b, стр. 65).

Управо зато што се у основи целокупног психоаналитичког разумевања налази разлика између фантазије у унутрашњем свету и спољног света, разлика између психичког и реалног реалитета, то разликовање нам омогућава и да сагледамо колико је наша спознаја спољне реалности такође под утицајем субјективних и чак несвесних фактора. Колико год то релативизирало строгу Фројдову поделу на реалну и психичку реалност зарад прецизног одређења значаја ове друге, чини се да је и наше искуство, које је оријентисано на спољну реалност, облик психичке реалности. И најмања нарцистичка повреда коју доживи субјект доводи до погрешног опажања не само тог геста него целокупне мотивације објекта према њему. Немогућност да се савлада такав један

⁶ Под концептом *накнадности* Фројд подразумева оне доживљаје, утиске, трагове сећања који касније бивају преправљени у функцији нових доживљаја, новог ступња развоја. Тако они, осим новог значења, могу стећи и нову психичку делотворност (Laplanche & Pontalis, 1992, стр. 245).

животни проблем увек је последица неке историјске творевине и увек је питање шта се збило током развоја на некој од развојних линија, као и питање оног оштећења на одређеној линији које је у садашњој ситуацији изазвало окретање ка детињству показујући пут либиду који се услед нарцистичке трауме повлачи из живота. То је у суштини основни постулат развоја неуроza у каснијем животу које следе траг неуроza у ранијим годинама.

Само на први поглед може постојати дилема да ли пацијент који препричава догађаје из детињства препричава стварне догађаје или фантазије. И постојање психичког апарата и концепт *накнагносћи* упућују на нужно постојање и једног и другог у субјективном искуству, што поред своје теоријске вредности има и практичну вредност. Чак и ако се намеће утисак да је реч о фантазијама које немају никакво реално значење и које имају функцију да прикрију стварну личну историју, било би погрешно рећи то субјекту (пацијенту, детету, раднику). После тога, како сматра Фројд, не би се могло рачунати на његову сарадњу да се те фантазије приведу свести (Freud, 2003b, стр. 61), чиме би и посао мењања био суспендован. То што се инфантилни призори виде као регресивне фантазије а не као сећање ништа не мења у терапеутовом прилазу пацијентовој истини. За пацијента су препричани догађаји стварни део прошлости и терапут ће реалност испричаног оставити за касније да не би себи ускратио могућност уласка у психичку реалност која обликује фантазије.

Иако знамо да је у свету неуроza психичка реалност одлучујућа, погрешно би било мислити да ти пацијенти нису свесни⁷ објективне реалности (реалног реалитета). Један агорафобичар неће се плашити улице у присуству других јер је свестан да они „чувају” његово искушење. Уосталом, сами чулни знаци приморавају нас да тражимо њихов смисао у предмету који их носи или одашиље. Отуда сваки од наших утисака има две стране: једним делом је увучен у предмет, а другим делом је продужен у субјекту. Овај други део, који улази у субјект, подложен је томе да у зависности од субјектовог интереса који неко фрустрира, оштећује или заводи – поприми значење које стварно нема. Било каква велика повреда или неко спречено искушење нужно уводи хотимично сећање у коме се налази потврда и тумачи се на начин који иде припадајућим осећањима. То је и разумљиво јер сваки знак истовремено и означава *йрегрмеи* и значи *нешиио друио*.

⁷ Очувана способност тестирања реалитета јесте критеријум који раздваја неурозу од психозе.

Није тешко закључити, полазећи и од тога да језик уређује наш однос са светом као и с нама самима, да је сам знак једним делом укључен у психичку реалност. Поготово ако се има у виду говор психичког апарата после проласка знака кроз различита делове тог апарата.

Стављањем језика у први план структурације психологија мора направити потпуни заокрет у односу на онај, могло би се рећи њој драги, картезијански субјект који мисли па тиме и постоји. Полазећи од тога да човек као биће које говори, неко ко говори је неизоставно подељен, кастриран, расцепљен, што се, како Лакан каже, дугује Фројду (Chapsal, 2011, стр. 67), мора се доћи до нове теорије интерсубјективности у којој центар света није онде где смо мислили да јесте⁸. Како симболички поредак усмерава, односно подређује свесност, субјект може бити само положај који неко усваја с обзиром на Друго, као језик или закон (Fink, 2009, стр. 14–15). Субјект с којим се *praxis* психологије стално среће је нестабилан и измештен, увек у потрази за оним што му недостаје, оним што би му могло надопунити мањак и што би довело до какве-такве целовитости. Тиме се жели рећи да је он резултат несвесног, те дискурзивних пракси које кроз њега делују. Психичка реалност је човекова, као говор бића, судбина. Зато што је је фантазматски свет наша судбина чини се да је логично рећи да фантазам није само представа нагона него и шифрована представа стварности.

У нама постоји систем психичке организације који је систем субјективизације и који функционише као регулатор субјекта. Тај систем омогућава ону спознају спољне реалности која није под утицајем субјективних и несвесних фактора. Он је инструмент кроз који се преламају и чулни подаци и сва друга искуства. Чини се, будући да односе са реалношћу уређује *Ја*, да није тешко претпоставити такву инстацу и у фантазму. Комуникацију (несвесну) *ја*-фантазма и *Ја* (дудног *ја*) контролисала би, без сумње, цензура свести. Преко ње би се преламале чињенице реалности са неизбежним сметњама какве следују свакој цензури (граници) и постајући у тој комуникацији знаци који улазе у језички код, те као минус-говор постају говор. Управо те рупе несвесног откривају систем рада *ја*-фантазама, фантазматску интерпретацију реалности, која је комплементарна интерпретацији *Ја*. Фан-

⁸ Психологија би морала следити Лаканову сугестију да се увек пита не „ко говори”, већ „одакле се говори”?

тазам о некој животној чињеници и свест Ја о њој и нису ништа друго до две једнако истините интерпретације исте дате.

Једна млада, образована девојка дошла је на психотерапију зато што није знала да ли треба да остане у вези, али ни како се такве ствари решавају. И све своје друге животне ситуације она је видела и доживљавала на идентичан начин. На послу је била под притиском јер је сматрала да се од ње очекују ствари за које она није налазила рационалну оправданост, али није била сигурна да ли је такво њено гледиште било оправдано. У породици су јој проблем правили очеви ставови о којима се, иако су јој били потпуно неприхватљиви, свакодневно пропитивала да ли је у томе у праву. Када би за то неслагање налазила оправдање у својим надмоћним, рационално, добро заснованим, аргументима, одмах би се присетила очевог става о њеној хладноћи која је постала аргумент за одбацивање очевих погледа. Разлог за њене танке, лако пропустљиве границе *еја* или „танку кожу” могле су постати јасне кад је рекла: „Моја мајка не постоји; она само постоји да би се бринула о оцу.” Недостатак мајчине подршке и љубави која је била усмерена према оцу, као и очево наметање воље која се беспоговорно морала спроводити, створили су потпуни отпор према свим оним ситуацијама у којој је она морала чинити „очекивано”, свеједно да ли је реч о вољењу, раду или понашању. Као што јој је отац као детету говорио да је хладна, сваки пут када није прихватила неку његову сугестију, она се као одрасла девојка нашла у позицији „између” незнања шта чинити и да ли то треба чинити. Њена психичка реалност могла је бити само еквивалентна субјективној свесности.

Каква је реалност садржана у њеном исказу?⁹ Да ли су њене квалификације одсликавале историјску истину или су биле ретроспективне реконструкције сећања на детињство обликовано у игри жеља и фрустрација? Шта од њених исказа можемо сматрати за психичку реалност: цео спектар интрапсихичких мисли или само скривену димензију несвесног? Враћајући се поново на психички апарат, морамо истаћи да је могуће укључити и свесне и предсвесне и несвесне аспекте искуства, из чега се намеће закључак да је психичка реалност еквивалентна субјективном искуству.

⁹ Ово њено „објективно” исказивање свесног субјективног искуства говори како се мисао не налази у исказу. Односно да су *искази* продукт комбиноване активности, игре, променљивости и игре знакова, а не неки следејући говор мишљења.

Познајући развојне кораке у смени (и функцији) принципа задовољства принципом реалности, није тешко закључити да је интеграција субјективности и објективности развојно достигнуће. Наравно, увек као веће или мање, одређено реалитетом или фантазмима. На почетку онога што ће одређивати количину заступљености психичког реалитета, подвојености, сплитинга, Другог налазе се управо фантазми који владају тим психичким реалитетом. Још од Мелани Клајн (Melanie Klein, 1983), Сузан Ајзакс (Susan Isaacs 1973) и Хане Сигал (Hanna Segal, 1982) знамо да фантазија није претежно бекство од реалности, већ је константно у хармонији с реалним искуствима, у сталној интеракцији с њима. Када нека одрасла особа не зна да препозна добронамерна дела или одбија да прими поклоне, засигурно се ради о фантазији коју је дете искусило у раном детињству када је „дар” или „поклон” дошао с великим закашњењем због кога је дете већ покренуло фантазме напада и уништавања 'лошег' објекта који је фрустрирајући и угрожавајући. Рецимо, многе мајке су биле у прилици да виде како гладно, гневно одојче одбија да узме понуђену му дојку коју је тик пре тога видело као лошу и прогањајућу према којој су покренуте фантазије нападања и уништавања. Конкретна, спољна дојка, како каже Хана Сигал, када се поново врати да би нахранила бебу, не осећа се као добра дојка која храни, већ је овим фантазијама изокренута у застрашујућег персекутора (Segal, 1982). Остајући у несвесном, овакве фантазије лако могу да управљају понашањем одраслог и тамо где се њихов утицај тешко може замислити. На пример, у поремећајима исхране, у неповерењу у друге, латентној агресији према другом, одбијању уношења интелектуалних садржаја, одбијању учења и сл. Психичка реалност коју чине несвесне фантазије константно утиче на перцепцију и интерпретацију стварности. Динамика постаје још сложенија због тога што су и фантазије подложне утицајима обеју стварности. Тада се свака спољна мотивација прелама у фантазијама, доживљавајући спољни свет као више или мање лош, што мора обавезно да се одрази и на сопствени доживљај селфа.

С друге пак стране, легендарна игра *fort-da*, коју је описао Фројд (Freud, 1994, стр. 15), указала је на одбрамбени аспект фантазматског света. У случају Фројдовог унука радило се о његовом излажењу на крај с губитком одсутне (мајке). Та игра указује колико је нетачно сматрати да деца бркају фантазију и реалност. Штавише, мала деца сасвим добро разликују стварност од претварања, па је игра *fort-da* била спасоносно решење којим се излазило на крај

с губитком. Да би се правилно одредило место психичке реалности, нужно је скренути пажњу на то да, иако циљ фантазије јесте да постигне нагонске пориве и мимо строгих узуса стварности, гратификација која произлази из фантазије не мора бити само одбрана од спољашњег света него може бити и одбрана од унутрашње реалности, рецимо, од других фантазија.¹⁰ У оваквим раним фантазматским играма и обрадама стварности изграђује се капацитет за психичко доживљавање и сазнање о објективној спољној реалности.

Све то говори да психичка реалност није, како каже Вилијам Мајснер (William Meissner), еквивалентна несвесној фантазији, зато што може укључивати њене ефекте (Meissner, 2000, стр. 1119). Психичка реалност подложна је несвесним утицајима, садржајима и мотивацијама, што не значи да истовремено не укључује и објективна искуства.

-
- ЛИТЕРАТУРА Chapsal, M. (2011). „Razgovor sa Žakom Lakanom”. U U.D. Aničić (Ur.), *Žak Lakan i izazov psihoanalize*. Beograd: QT.
- Deleuze, G. (1998). *Prust i znaci*. Beograd: Plato.
- Fink, B. (2009). *Lakanovski subjekt: Između jezika i jouissance*. Zagreb: Kruzak.
- Freud, S. (1994). *S one strane principa zadovoljstva. Ja i ono*. Novi Sad: Svetovi.
- Freud, S. (2003). *Fragmenti analize jednog slučaja hysterije (Dora)*. Beograd: Čigoja štampa.
- Freud, S. (2003). *Čovek vuk*. Beograd: Čigoja štampa.
- Freud, S. (2004). *Studije o hysteriji*. Beograd: Čigoja štampa.
- Freud, S., & Masson, J.M. (1985). *The Complete Letters Of Sigmund Freud To Wilhelm Fliess, 1887–1904*. Belknap Press.
- Isaacs, S. (1973). „The nature and function of phantasy”. U M. Klein (ed.), *Developments in Psycho-Analysis*. London: Hogarth Press.
- Klein, M. (1983). *Zavist i zahvalnost*. Zagreb: Naprijed.
- Lacan, J. (1998). *Encore*. New York: Norton.
- Laplanche, J., & Pontalis, J.B. (1992). *Riječnik psihoanalize*. Zagreb: August Cesarec.
- Meissner, W.W. (2000). Reflections on psychic reality. *Int J Psychoanal*, 81 Pt 6, 1117–38. PMID:11144853. doi:10.1516/0020757001600453

¹⁰ Сваком клиничару су познате маничне фантазије чији је примаран циљ да издегну депресивне фантазије које леже иза њих.

Segal, H. (1982). *Introductions to the Work of Melanie Klein*. London: Hogart Press.

Todorović, M. (2011). *Uvod u psihologiju kao nauku i struku*. Beograd: Čigoja štampa.

MILORAD V. TODORVIĆ

VLADIMIR M. JOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

PSYCHOLOGY BETWEEN PSYCHOLOGICAL AND REAL REALITY
– WHICH ONE IS EXPLORED BY PSYCHOLOGY ?

There is still no a precise answer what is generally considered a reality in psychology, and what kind of reality is a object of work in psychological praxis. This is primarily related to the lack of clarity regarding the relationship between subjectivity and psychic reality. The introduction of psychic reality as the decisive factor in the emergence of pathology and relativization of real reality enabled psychoanalysis to shift the focus from the real, external, objective, physical to the unconscious fantasies, by which the inner world got its rightful place in the construction of 'mental'. Although psychological reality is located in the unconscious as well, Freud did not intend to declare the whole experience for purely subjective, but he thought that experience reflects unconscious influences, more precisely, unconscious desires and fantasies. Since all forms of knowledge are subjective, therefore, subject to the influence of the unconscious, it seems that *psychic reality* and subjectivity reflect unconscious influences to varying degrees, i.e. they show varying degrees of objectivity. This is corroborated by conscious states such as guilt and anxiety, which are such only because they are the result of unconscious dynamics triggered by the transfer, switched to an objective situation. It is not debatable that the sensory data as perceptual knowledge of external objects have a greater degree of objectivity than pure fantasy which are largely subjective and are very little based on the objective. Stressing the importance of the psychological reality both for the structure and for the psychology that seeks to understand the same structure, here it will be stressed the ubiquity of that reality based on the ability of an infant to form primitive object relations in reality and in fantasy from the very beginning of life. Already at the very beginning of life the child finds himself in a vicious circle where the real experiences inevitably influence the unconscious fantasy, and then the fantasy affects the reality. So constructed psychic reality remains to exist during a lifetime in each subject. It is completely the same to say that the weight of the pathology determines the importance of the role of psy-

chological reality or that any strengthening of psychic reality is reflected in the production of the pathological.

KEY WORDS: psychic reality, the real reality, unconscious fantasy, subjectivity, objectivity, memory.